

Demenseskiemtjelasse sæjhta daamtaj stoerre jarkelimmieh sjugniedidh dan almetjasse mij demensem átna jïh dan lihemes fualhkan. Aaj voelph jïh jeatjah almetjh dan demente almetjen bijre sijhtieh jïjnjem jallh vaeniem demenseskiemtjelasseste dääjrehtidh. Iemie sårkoem dääjredh jïh ovjearsoes sjïdtedh dan bætijen æjkien bijre. Jeenjesh maehtieh ovmurredh, haarmese jïh stråarkan sjïdtedh. Aajhpehtsvoeth jïh ovvaantoeht maehtieh jïjhtedh, jïh laavenjostoe mubpiejgumie geerve sjædta.

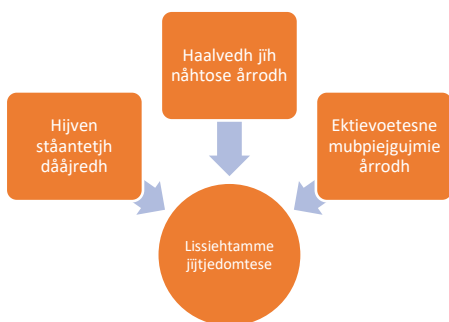
Akte reaksjovne maahta årrodh mubpijste antanadtedh jïh gaskesem mubpiejgumie rïevedh. Mennie mieresne almetjh sijhtieh ræhpas årrodh demensen bijre sæjhta joekehts årrodh almetji gaskem mah demensem utnieh jïh dej fuelhkieh. Dejtie jeanatjommiesidie sæjhta hijven årrodh byjreskidie bievnedh jïh gaskesem utnedh dej lihke almetjigumie.

Darjomh jïh sosijaale gaskese leah vihkeles. Maahta aavoem vedtedh jis maahta æhpies darjomigumie jærhkedh. Lihke fuelhkie, healsoebarkijh jïh mubpieh maehtieh daerpies viehkiem jïh däärjoem vedtedh. Teknologije jïh viehkievierhtieh maehtieh aaj viehkiehtidh jearsoesvoetem jïh jïjtjeraarehkevoetem vedtedh.

Vihkeles aarkebiejjien

Gaajhkesh dovnesht daarpesjïeh haalvemem dääjredh jïh nåhtose årrodh. Baektjede gosse damta ij buekteht meatan årrodh sosijaale ektiedimmine. Hijven ståantetjh jïh ektievoete maehtieh jïjtjedomtesem jïh vyörtogsvoetem nænnoestehtedh.

Almetjh demensine eah gaajhkh tjiehpiesvoeth dassh.

Njaelkie gaajhkesidie damtedh annje leah vihkeles jeatjah almetjidie. Seamman tïjjen joekoen hijven domtoe gosse maahta darjomh oktemierien haalvedh.

Paarride jïh fuelhkide leah daamtaj vihkeles ektie darjomigumie jærhkedh aarkebiejjien dan gåhkese gåarede. Daate maahta lissie sjiehteladtemem krievdedh byjreskijstie.

Jarkelimmieh mah leah vihkeles govlesadtemen jïh ektiespielen gaavhtan

Tsåatskelesvoete – Tsåatskelesvoetem jïenebi aati vööste seamman tïjjen stuvredh maahta geerve sjïdtedh.

Lïereme jïh mojhtese – Ij orre bievnesh mujhtieh goh aarebi. Maahta aelhebe årrodh damtjidh goh mojhtesh gåaskodh. Mojhtesh gåaskodh lea heannadimmieh jallh nommh mujhtedh bieleden naan sårhts måjhtajehthem jallh jeatjah viehkie. Damtjïmmesne biehkieh byjreskinie åtnasuvvieh goh viehkie juktie mujhtedh.

Gïele – Dåeriesmoerh guarkedh, soptsestidh jïh reaktoeh baakoeh gaavnedh. Daamtajommies aelhebe ietniengïelem mujhtedh goh gïele maam lïereme mænngan jïeliedisnie.

Daajedimmie – Vuajnoe, govleme, hopsenasse jïh smaahke maehtieh geahpanidh.

Demensine sæjhta ånnetji ånnetji dåeriesmoerh sjïdtedh mujhtedh jïh guarkedh maam mubpieh jiehtieh, joekoen gosse jeenjesh stïeresne jïh jïenebh seamman tïjjen soptsestieh. Dan åvteste vihkeles sjædta geehtedh olles fer gellie tjoejh jïh mojhteseguvvieh sjïdth mah maehtieh tsiehkïem hearaldehtedh. Daamtaj daerpies bievnesh mubpeht jïehtedh. Almetje demensine maahta dåeriesmoerh utnedh geerve gyhtjelassh vaestiedidh, buerkiestimmieh vedtedh, jïh jïjnjem jïjtje soptsestidh. Akte hijven govlesadtemevuekie maahta årrodh heannadimmieh *vaajesidh*. Lihke fualhkan jïh mubpide lea nuhtelig usjedalledh guktie maahta bööremeslaakan govlesadtedh viehkine dääjrehtimmieh juekedh, guarkedh jïh goerkelidh.

Raerie govlesadtemisnie

- Nuhtjh ånehs, aelhkïe raajesh, aellieh abstrakte dïejvesh jïh tjïelkestimmieh nuhtjh.
- Aellieh mojhtesem haestedh mij såneminie, aellieh gïhtjh måjhtah...?
- Baajh årrodh geerve gyhtjelassh gïhtjedh, goh man åvteste....? guktie....? jïh gie....? mah krievieh almetje måjhta.
- Årroeh tjoelkehke, nuhtjh aelhkïes gïelem jïh vaeltieh bæjjese ajve aktem teemam.
- Aellieh ovdaerpies jïh veljies bievnesh vedtieh.
- Viehkehth gosse govlesadteme tjöödtjeste, men aellieh aelkïeh govlesadtemem stuvrh
- Nuhtjh tjïelke kråahpegïelem
- Utnieh astoem jïh raefïem gosse almetjinie ektie.

Lissie haestemh govlesadtemisnie

Såemies aejkien soptsestimmieh jñh gaskese lissie geerve sjidtieh dan åvteste almetje demensine jñh lihke fuelhkie eevre joekehts goerkesh utnieh guktie tsiehkke riektesisnie lea. Maahta ovmessie vuajnoe årrodh dan bijre mij lea jeahtasovveme jñh dorjesovveme, vuarjasjimmie tsiehkeste jñh mij viehkide mij lea daerpies. Gosse naakede lea åajaldamme, dellie sveekes lijsie sov reaktam bagkesidh. Gellie lihke fuelhkieh sæjloeh gosse seamma teemah jñh gyhtjelassh mubpesth jeahtasuvvieh.

Maahta lissie haestiedihks årrodh vaanesovmem jñh såvmahtimmieh gïetedidh (v.g. gáarhmoeh goerkese sualadimmien jallh biehtemen bijre). Seammalaakan gosse almetje demensine aath buerkeste jñh veanhta mij/gie akt desnie mij ij leah stïeresne (hallusinasjovnh). Dagkeri veajkoej lea lissie vihkeles lihke fuelhkieh naakenem utnieh mejnie maehtieh soptsestidh jñh dah maehtieh raerieh jñh viehkiem åadtjodh healsoe- jñh hoksedïenesjistie.

Nuhtjedh dam mij lea åehpies

Aaj mænngan demensem åadtjeme doh jeanatjommesh lyjhkoeh aatigujmie gïetelidh mejgujmie dååjrehtimmiem utnieh aarebstie. Lihke fuelhkide jñh mubpide daamtaj stoere mielem vadta fiereguhten histovrijasse, kultuvrese jñh gïelese bigkedh. Åehpies byjreskh jñh daeverh maehtieh mojhtesh gåaskodh jñh hijven vâaroeminie årrodh ektesne soptsestidh jñh ektievoeten gaavhtan.

Akte raerie maahta årrodh eadtjohkelaakan åehpies heannadimmieh neebnedh, lihke maadtoeladtji jñh jeatjah vihkeles almetji bijre soptsestidh. Soptsestimmieh dan bijre mij dælie jñh aarebi vihkeles orreme jieliedisnie, maehtieh viehkiehtidh fiereguhten histovrijem jñh aarvoem vihtiestidh. Vihkeles goerkesem jñh goerkesadtemem vuesiehtidh. Ij leah iktesth daerpies dan jïjnñh baakoeh nuhtjedh juktie ektievoetem damtedh.

Almetjidie mah leah lihke ektiedamme eatnamasse, kreekide jñh jielemen aerpievuekide daate maahta akte hijven vâarome årrodh soptsestalledh jñh darjomh darjodh. Daesnie lihke fuelhkie jñh mubpieh maehtieh viehkiehtidh mojhtesh gåaskodh. Gosse gïele geahpene dellie nuhteligs ussjedalledh guktie maahta **daajide skreejrehtidh** guktie dah fiereguhtese sjehtieh.

Vuertasjidh guvvieh jñh filmh åehpies sijjijste jñh almetjijstie. Aavoedidh eatnemen dååjresijstie, plåamsterijstie jñh klaerijste.

Goltelidh musihkem, dikth, laavlomh jñh vuelieh maehtieh skraejriem vedtedh laavloemasse jñh daanhtsose, jñh ektievoetem jñh aavoem sjugniedidh.

Hepsiehtidh jñh mæjstedh åehpies beapmoeh jñh jovkemesh maehtieh damtjimmie jñh vihtiestimmiem vedtedh. Seammalaakan maahta gelliej jeatjah hopsenassi jñh smaahki bijre årrodh mejtie aarebstie damta.

Damtedh baahkem jñh tjåetskemem, tyjjh, dueljeh jñh ij goh unnemes njaltjam doehtedimmien tjïrrh maehtieh mojhtesh gåaskodh jñh vihtiestimmiem vedtedh.

Svihtjedh mojhtesh gåáske, jñh bæries tjiehpiesvoeteh maehtieh vâåjnesasse bætedh åehpies tsiehkine, goh gosse daajjem deaptjoeminie, guelpiem sïöpeminie, kreekigujmie gïehte jallh dagke daanhtsohte. Viehkine sjehteladtedh ovmessie darjoemidie mah fiereguhtese sjehtieh, dellie lihke fuelhkie jñh mubpieh maehtieh viehkiehtidh dååjresh sjugniedidh mah damtjimmie jñh vihtiestimmiem vedtieh. Daate maahta jïjtjedomtesem lutnjedh.

Ræhpasvoete

Ræhpasvoeten tjïrrh fuelhkien, voelpe, kraannaj jñh åahpetji vïöste aelhkebe sjædta goerkesem åadtjodh tseahkan. Aaj fuelhkie jñh viermie daajroem demensen bijre daarpesjeh juktie maetedh viehkiem jñh daarjoem vedtedh aarkebiejjien. Mubpieh råakedh mah leah plearoh tsiehkesne, jïjtsh dååjrehtimmiem bijre soptsestidh jñh mubpiej dååjrehtimmiem bijre govledh lea vihkeles gellide lihke fuelhkide. Dovne healsoe- jñh hoksedïenesjñh jñh jïjtjevyljehke siebrieh faalenassh utnieh. Lihkefuelhkieskuvlh jñh soptsestimmiedåehkieh leah vuesiehtimmieh naan sâarhts sijjide gusnie lihke fuelhkie maahta hijven raerieh åadtjodh jñh sinsitneste lieredh.

Faalenassine jñh dienesjinie lea vihkeles fiereguhten maadtoem, jieledevuekiem jñh aerpievuekieh vâaroeminie utnedh. Daajroe almetjen histovrijen jñh kultuvren bijre stoerre aarvoem åtna juktie maetedh hoksem jñh darjomh vedtedh fiereguhtese mah mielem vedtieh.

Referaansh/ Lidteratuvretipsh: Aldring og helse: *Utfordringer og muligheter – samvær med personer med demens*, (2013), *Jeg er minnene mine* (2017), *Dvd-en Kommunikasjon og holdninger* (2012) **Nasjonalforeningen for folkehelsen:** *Håndbok for pårørende* (2017) **Utviklingssenter for sykehjem og hjemmetjenester for den samiske befolkningen i Finnmark:** *Hva skal jeg gjøre i dag, tro?* (2013)

Nasjonal kompetansetjeneste for Aldring og helse lea teema-aarhkem dorjeme stillemen mietie Healsoedirektoraateste jñh lea akte belie lihkefuelhkieråajvarimmijste Demensesojkesjisnie 2020. Dåarjoehtæjjah: Per Kristian Haugen, Kirsti Hotvedt, Reidun Ingebretsen.

Bæjkhoehtamme: 11.01.19